

HALIMA HUSIĆ
JU MUZEJ „ALIJA IZETBEGOVIĆ“

MUZEJ HEROJA OSLOBODILAČKOG RATA – INTERVENCIJA U SJEĆANJU

APSTRAKT: Muzej heroja oslobodilačkog rata dio je šireg projekta JU Fonda Memorijala KS posvećenog herojima na kojem se radilo od 2011. godine. Sam muzej, otvoren aprila 2019. godine, kao zasebna cjelina stremio je ka tome da svoju svrhu pronađe u trajnom čuvanju znanja i iskustava o jednom vremenu koje polahko predajemo prošlosti. Iako je fokusiran na devet ličnosti, dobitnika najvećeg vojnog odličja – Ordena heroja oslobodilačkog rata, on svojoj realizacijom i radom nastoji obuhvatiti šira znanja i iskustva a kako bi se stvorila koloritnija i kompleksnija priča koja vjernije odražava realnosti perioda 1992-1995. godine.

Također, u interpretativnom smislu muzej sebi nameće zadaću otvorene ustanove u kojoj postoje sadržaji za najšire krugove posjetilaca. Dio tih zadaća nastoji riješiti složenim pristupom u pripremi prostora i dizajnu interijera.

KLJUČNE RIJEČI: rat, naslijeđe, pamćenje, kultura sjećanja, muzej

ABSTRACT: *The Heroes of the Liberation War Museum* is a part of a wider KS Memorial Fund project dedicated to the heroes, which has been implemented as of year 2011. The museum itself, opened in April 2019 as the separate unit, strives to keep its purpose of the permanent preservation of knowledge and experiences about time that is slowly being consigned to the past. Although it focuses on nine persons, bearers of the highest military decoration – *the Order of the Hero of the Liberation War*, the project, by its implementation and activities, strives to include wider knowledge and experiences and create a more colourful and complex story that reflects the realities of the period 1992-1995 more faithfully. Also, in an interpretative sense, the museum imposes on itself the task of an open institution which can offer contents for the widest range of visitors. Part of these tasks is being solved with an elaborate approach to spatial preparation and interior design.

KEYWORDS: war, heritage, memory, culture of remembrance, museum

Muzej heroja oslobodilačkog rata je stalna muzejska postavka JU Fonda Memorijala KS¹ posvećena devetorici pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine koji su za svoje ratne zasluge i požrtvovanost posthumno odlikovani najvećim ratnim priznanjem – Ordenom heroja oslobodilačkog rata. Godine 1994. Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je, na osnovu amandmana LI tačka 5. stav 3. na Ustav RBiH i člana 4. Uredbe sa zakonskom snagom o odlikovanjima Republike BiH (Sl. list RBiH, br. 9/94): *Za herojski doprinos oslobodilačkom ratu, izuzetno junaštvo i samoprijegor ispoljen u borbenim djelstvima i pri tome ostvarene izuzetne rezultate koji su kod saboraca i građana služili kao primjer, podstrek i dodatni motiv za dalje uspješno suprotstavljanje agresoru na RBiH*, izdalo Ukaze kojim se posthumno odlikuju Ordenom heroja oslobodilačkog rata: Safet Hadžić, Meh딘 Hodžić, Hajrudin Mešić, Adil Bešić, Safet Zajko, Midhat Hujdur, Enver Šehović, Nesib Malkić i Izet Nanić.² Prilikom pripreme odbrane Bosne i Hercegovine, odlikovani borci su, u vremenu kada još nije ni postojala razvijena svijest o stepenu opasnosti i izvjesnosti brutalnog rata, već bili duboko involvirani u organizaciju odbrane kako bi se prvim agresivnim napadima pružio kakav takav otpor. Takav angažman kao i činjenica da je prepoznat i odlikovan na najvišem nivou bili su glavna predispozicija da se ova tema upoće otvori.

Kao i veliki broj drugih sličnih ili posve drugačijih ratnih priča, i ova se priča nalazila na tanahnim marginama kulturnog i kolektivnog sjećanja sve do 2011. godine kada je Fond započeo jedan širi projekat posvećen dobitnicima odlikovanja, herojima, kojim će kroz niz sukcesivnih podprojekata biti izvučena u javni prostor kao epitaf jednom vremenu i oda ljudskoj hrabrosti. Bio je potreban kontinuiran rad i posvećenost temi da bi danas priča o devet heroja bila poznata kako u Bosni i Hercegovini tako i šire, u svijetu.

U prvom dijelu ovog rada, razlaganjem procesa realizacije muzeja, pokazat ćemo kako se „top-down”³ pristupom intervenira u prostor sjećanja, sa proklamovanim imperativom „da se ne zaboravi”. Također, mjestimično ćemo naići i na „bottom up” inicijative koje svoje kulturno sjećanje baštine na različite načine, shodno dostupnim resursima. Muzej heroja oslobodilačkog rata nastao je spojem ova dva svijeta.

1 JU Fond Memorijala KS je kantonalna javna ustanova osnovana 1997. godine odlukom Skupštine KS sa ciljem izgradnje, zaštite i održavanja grobalja šehida i poginulih boraca, memorijalnih centara i spomen obilježja žrtava geocida, te njegovanja tekovina Narodno-oslobodilačkog rata 1941-1945. godine i Odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992-1995. godine. Fond djeluje pod Ministarstvom za boračka pitanja KS. Od 2012. godine kada preuzima upravljanjem Spomeničkog kompleksa Tunel D-B, djelatnost formalno pravno proširuje i na muzejsku djelatnost. Više na: Fond Memorijala. <https://www.fondmemorijala.ba/o-nama> (pristupljeno: 20. 1. 2023.)

2 Sead Kreševljaković, *Heroji oslobodilačkog rata*, Sarajevo: Fond Kantona Sarajevo za izgradnju i očuvanje grobalja šehida i poginulih boraca, memorijalnih centara i spomen obilježja žrtava genocida – Fond Memorijala, 2013, str. 8-9.

3 Alaida Asman je sjećanje svrstala u međugeneracijsko i transgeneracijsko. Kulturno i političko sjećanje, koje je posredničko jer se oslanja na trajnije nosioce simbola (spomenike, biblioteke, muzeje), jeste transgeneracijsko, koje ide odozgo nadole – „top down” dok se društveno sjećanje gradi odozdo nagore – „bottom up”. Oni se preklapaju i prepliću. Prema: A. Asman, *Sećanje, individualno i kolektivno*, u: *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*, str. 76

U drugom dijelu rada fokusiramo sami sadržaj muzeja i pripremu konačnih rješenja u nastojanju da se odgovore unaprijed postavljeni zahtjevi. Muzej heroja je kompleksno misaono i umjetničko ostvarenje.

SVEOBHVATAN PRISTUP U REALIZACIJI PROJEKTA

U vrijeme kad je otvoreno prvo poglavlje u realizaciji projekta „Heroji oslobodilačkog rata“, tema kao takva nije postojala u javnom prostoru. Kreirati prostor „aktivnog sjećanja“ za heroje značilo je intervenirati u različitim pravcima kulturnog sjećanja i u različitim slojevima društva: kroz javne narative, slike, filmove, spomenike/mjesta, te kod mladih školskog uzrasta, studenata, širokog sloja domaće publike, kod predstavnika vlasti, kod samih učesnika događaja, dakle u javnosti uopće.

Prvi konkretni projekti kojima se priča o herojima izvlačila sa prašljivih rafa sjećanja u sadašnjost, u sferu podsjećanja pa i učenja, bili su usmjereni na vizualne medije, filmove i slike – najrasprostranjenije medije sjećanja – televiziju i internet.

U saradnji sa Kantonalnom televizijom TVSA snimljeno je devet dokumentarnih filmova posvećenih svakom od heroja, potom je štampana monografija „Heroji oslobodilačkog rata“ koju potpisuje Sead Kreševljaković, a nakon toga sav prikupljeni materijal stavljen je na raspolaganje široj javnosti kroz web stranicu heroji.ba. Izrada Monografije i web stranice ponudila je osnovnu historijsku podlogu brojnim medijskim člancima koji su nastali od tog trenutka do danas. Tema je našla odjeka u javnosti.⁴

Bilo je potrebno animirati više različitih društvenih krugova kroz konkretne projekte, te su porodice, prijatelji i saborci poginulih heroja okupljeni prvi puta na jednom mjestu na Okruglom stolu „Heroji oslobodilačkog rata“ a poslije i na otvorenju Muzeja; učenici osnovnih i srednjih škola na prostoru cijele Bosne i Hercegovine natjecali su se za najbolji literarni rad na temu „Heroji oslobodilačkog rata“ a poslije su na različitim manifestacijama svojim literarnim, umjetničkim, kreativnim i teatarskim radom učestvovali u sjećanju; uključeni su mediji i TV kuće da prate temu heroja i posvete slotove svojih programa ovoj temi za što su im ustupljeni materijali i pomoć u realizaciji.⁵

Pripremljena je i putujuća izložba „Heroji“ čija je prva namjena gostovanje u gradovima BiH ali i šire. Navedene aktivnosti praćene su izradom promotivnih tematskih materijala – zidni satovi, notesi, planeri itd.

Stabilizacija sjećanja na heroje odvijala se i kroz spomeničku/memorijalnu intervenciju. Dva najznačajnija poduhvata u tom smislu su prepoznatljivo stilizirano *Turbe generalu-narodnom heroju* kao nadgrobno obilježje na mezarima heroja Izeta Nanića i Nesiba Malkića, generala Mehmeda Alagića, generala Mirsada Crnkića, i memorijalni muzej posevećen herojima.

4 Izvještaj o radu Fonda Kantona Sarajevo za izgradnju i očuvanje grobalja šehida i poginulih boraca, memorijalnih centara i spomen obilježja žrtava genocida za 2011. godinu, dostupno na: <https://skupstina.ks.gov.ba/tacka-dnevnog-reda/1681> (pristupljeno: 20.1.2023.).

5 Heroji.ba. O projektu. <http://heroji.ba/o-projektu/> (pristupljeno 20.1.2023.).

Interesantna je simbolika oko prostora muzeja, koja nije slučajna. Prostor muzejske postavke posvećen herojima nalazi se u prostorijama Multimedijalnog centra Fonda Memorijala, na Kovačima. Dio je jedinstvenog ambijenta memorijala u sklopu kojeg se nalazi šehidsko mezarje poginulih pripadnika Armije i MUP-a RBiH, turbe prvog predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine r. Alije Izetbegovića, mezar komandanta Armije RBiH r. Rasima Delića, mezari heroja r. Safeta Hadžića i drugih hrabrih boraca koji su živote izgubili boreći se za slobodnu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu. U sklopu memorijala nalazi se i *Zid sjećanja* na poginule pripadnike Armije i MUP-a, a povrh memorijala u starim gradskim kulama smješten je i Muzej Alija Izetbegović. Memorijalni ambijent, simboličko prisustvo vrhovnog komandanta, prvog armijskog komandanta te odlikovanih heroja, u memorijalnom mezarju – šehidskom mezarju, ustvari daje na simboličkom značaju samom muzeju i učvršćuje sjećanje što mu osigurava dugotrajno kolektivno postojanje.⁶

Iako prethodno pomenute intervencije u prostoru sjećanja upućuju na karakteriziranje projekta kao oblika političkog sjećanja kroz institucionalno djelovanje, kroz proces njegove realizacije ukazat ćemo na momente gdje nastaje upliv u kulturno i društveno sjećanje, koje *živi* u sadašnjosti, kod njegovih nosilaca, u bliskim lokalnim zajednicama.

Također, sama priprema muzeja odražava nastojanje da se odgovori kompleksnim zahtjevima, sa otvorenim interpretativnim mogućnostima.

MUZEJSKA POSTAVKA: CILJEVI I NASTOJANJA

Priprema stalne muzejske postavke „Heroji oslobođilačkog rata” počela je idejom da se na jednome mjestu predstavi devet priča koje su svoje ostvarenje imale u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine, ali su sve protkane istim motivom borbe za slobodu multietničke, multinacionalne Bosne i Hercegovine, zemlje svih njenih građana.

Prethodni rad na temi (istraživanje, filmovi, monografija) pokazao je da u lokalnim zajednicama ova priča itekako *živi*, da se o tome priča i da sitne inicijative razučene po svim krajevima naše zemlje streme ka tome da se njihovo iskustvo sačuva od zaborava. Budući muzej valjalo je povezati sa ovim inicijativama, a iskustva dokumentovati.

Također, prethodnim aktivnostima javnosti je učinjena dostupnom sinteza istraživanja o herojima, a plan realizacije muzeja iznjedrio je ambiciju da se prikupljeni materijali, građa, kao i iskustva različitih učesnika događaja, aktivnih i pasivnih, pohrane za trajno čuvanje i buduće interpretacije.

Jedan od ciljeva je da se prostor pripremi s obzirom na mlađu generaciju, u obrazovne svrhe ali i da učesnicima događaja ponudi interesantne sadržaje, istraživačima

6 Kada Alaida Asman govori o načinima kako se kratkotrajno sjećanje transformira u dugotrajno kolektivno sjećanje, ona uključuje: mjesta i spomenike koji predstavljaju opipljive ostatke prošlosti; vizualne i verbalne znake kao pomoć sjećanju; obrede obilježavanja, i dr. U: A.Asman, *Sećanje, individualno i kolektivno, u Kolektivno sećanje i politike pamćenja*, str. 78.

dostupnu građu, a stranim posjetiocima neku rekapitulaciju rata u BiH sa fokusom na iskustva devet heroja. Iz tog razloga projekat je rađen u nekoliko faza.

REALIZACIJA MUZEJSKE POSTAVKE: ISTRAŽIVANJE I TERENSKI RAD

U prvoj fazi realizacije projekta muzejske postavke proveden je naučno-istraživački poduhvat sa ciljem prikupljanja informacija o ratnim dešavanjima na prostoru djelovanja devetorice heroja, u do sada objavljenoj literaturi, medijima, televizijskim priložima, kao i u dostupnoj izvornoj građi, dokumentima, snimcima i muzejskim kolekcijama kao i privatnim zbirkama kolekcionara. Objavljena literatura, sa izuzetkom ranije spomenute monografije, nije tretirala ovu temu kao posebnu. Dijelovi priča o herojima raštrkani su kroz različite publikacije, od kojih su najznačajnije svakako one memoarskog tipa koje su pisali sami učesnici događaja. Memoarska publicistika dosta je bogata i ukazuje na nastojanje da se iskustva trajno zabilježe. Sekundarna građa ponudila je kontekst i opće odrednice predratnih i ratnih događaja, koje su posebno bile važne za pripremu intervjua i razgovora sa učesnicima događaja.

Također, pokazalo se i to da su muzejske kolekcije u zvaničnim muzejskim ustanovama u različitim dijelovima zemlje, dosta oskudne te da uglavnom ne posjeduju nikakvu građu koja bi mogla biti od značaja za ovu temu. Izuzetak je svakako Muzej 505. bužimske brigade u Bužimu koji je nastao kao direktno uputstvo komandanta r. Izeta Nanića, da se sačuvaju eksponati i građa koja svjedoči veličanstvenim pobjedama hrabrih boraca malog krajiškog mjesta, koje prije rata nije imalo ni status općine. Međutim, onoliko koliko su zvanične ustanove zakazale u sistematičnom i organiziranom prikupljanju i dokumentovanju odbrane BiH 1992-1995. godine (dakle, dosta primjetno odsustvo „top-down“ politke sjećanja), toliko su privatne inicijative pokazale vigoroznost. Na području Krajine postoje čak tri privatne, građom i eksponatima iznimno bogate kolekcije, od kojih je jedna organizirana kao privatna muzejska postavka. To su kolekcije r. Mehrudina Dedića, Osmana Sulića i Elvira D. O tome da postoji kontinuirano nastojanje da se zabilježi priča o odbrani i ratnom iskustvu kod lokalnih zajednica svjedoče brojne male postavke i spomen sobe nastale doslovno bez ikakve podrške struktura vlasti, već isključivo radom i entuzijazmom članova zajednice. Primjeri su postavka u Godušu, spomen soba u Vrsti, muzejska postavka Crnih labudova, i sl. U većim gradovima, primjerice u Sarajevu ili Mostaru, realizovane su inicijative saradnjom općinskih vlasti i boračkih udruženja te su tako nastali Dom oslobodilaca na Žuči i tematska izložba o herojima u kulturnom centru Općine Novo Sarajevo. Tokom istraživanja i terenskog rada Fond je uspostavio saradnju sa pomenutim inicijativama a realizacija zajedničkih aktivnosti uslijedit će nakon otvorenja muzeja⁷.

⁷ Saradnja u ovom slučaju usmjerena je ka osnaživanju malih lokalnih inicijativa u baštinenju sjećanja na vlastita iskustva, bez intervencije. Posredstvom Muzeja heroja pojedine lokalne inicijative uključene su u realizaciju npr. dokumentarnog filma „9 heroja“ TV Hayata; realizaciju projekta serijala FTV-a „Heroji“ uz sponzorstvo Fonda Memorijala; saradnju na obilježavanjima godišnjice pogibija heroja uz suport Fonda; pomoć u publiciranju i

Druga faza rada na realizaciji postavke podrazumijevala je rad na terenu, obilazak lokaliteta na kojima su djelovali heroji, te prikupljanje materijalne i nematerijalne građe za muzejsku postavku. Od ovog momenta pa do samog finaliziranja postavke, u proces rada uključene su porodice heroja, prijatelji i saborci, živi svjedoci i učesnici ovih prijelomnih historijskih događaja. Ono što je posebno olakšalo saradnju jeste prethodno uspostavljen odnos i poznanstvo sa porodicama, prijateljima i saborcima heroja, kroz ranije projekte, okrugle stolove i druga formalna i neformalna druženja. Porodice su velikodušno ustupile građu, lične predmete heroja, često zadnje što im je ostalo nakon njihove pogibije. Kroz intervju i razgovore, koji su bili metodološka okosnica ove faze projekta, prikupljena su vrijedna svjedočanstva i lične priče o pripremi i organizaciji odbrane BiH ali i o iskustvima preživljavanja u specifičnim uslovima pojedinih bosanskohercegovačkih predijela. Iako je tema fokusirala heroje, pojedinačna iskustva, zapažanja, jedinstvena sjećanja i interpretacije događaja dali su dosta boje ukupnoj slici prošlosti.

U konačnici, nastala je muzejska zbirka vrijednih eksponata, vojnih i ličnih predmeta devet heroja, zatim posebna biblioteka zbirka Fonda Memorijala objavljene ratne literature, te arhivska zbirka do sada objavljene i neobjavljene arhivske građe i dokumenata, dnevnika, fotografija, video zapisa, smještene u Fond Memorijala na trajno čuvanje i korištenje svim pojedincima koji iskažu interes za proučavanje ovog perioda.

Skladištenje informacija i znanja ostavlja mogućnost njihovog dugotrajnog korištenja, propitivanja i interpretiranja, što je odlika kulturnog sjećanja kako ga definiira A. Asman⁸.

Može se reći da je intervencija u prostoru sjećanja u procesu realizacije projekta „Heroji oslobodilačkog rata“ išla obostrano, od političkog prema kulturnom te od kulturnog prema političkom impulsu. S jedne strane Fond Memorijala je kreirao politike sjećanja, ali istovremeno u lokalnim zajednicama, u društvu, među učesnicima događaja naišli smo na živo sjećanje, koje je izvan bilo kakvih politika pronalazilo forme postojanja i prenošenja. Muzej heroja je takve impulse nastojao, a i danas nastoji, dokumentovati i sačuvati.

IZRADA TEMATSKO-EKSPOZICIONOG PLANA POSTAVKE: TEHNIČKI I INTERPRETATIVNI IZAZOV

Nakon analize i obrade prikupljene građe pristupilo se izradi tematsko-ekspozicionog plana, te donošenju rješenja enterijera i dizajna same postavke. U ovom procesu pojavili su se izazovi prostorne ograničenosti, nesrazmjera u količini prikupljene građe po heroju, te nedoumice oko pitanja kako učiniti najveći dio prikupljene građe vidljivom i dostupnom posjetiocima. Osim toga, prethodno postavljani

gradnji spomenika i spomen obilježja i dr. Više u: *Izvještaj o radu JU Fonda Memorijala KS za 2019. godinu*, dostupno na: <https://skupstina.ks.gov.ba/izvjestaj-o-radu-za-2019-godinu-i-izvjestaj-o-finansijskom-poslovanju-za-period-0101-31122019-godine> (pristupljeno: 20.1.2023.).

8 A. Asman, *Sjećanje, individualno i kolektivno*, u *Kolektivno sjećanje i politike pamćenja*, str. 82.

zahtjevi vezani za pripremu prostora za različite grupe posjetilaca (djecu, odrasle, istraživače i strance) dodatno su usložnjavali realizaciju projekta.

Prostorna ograničenost nije se samo odnosila na skučenost prostora od 65m² već i uslovljenost postojanja prethodnih instalacija, nemogućnost podizanja stropa, ograničene intervencije u podnim oblogama, i slično. Dakle, rješenje se moralo tražiti u tačno uokvirenom prostoru sa intervencijama koje bi se modularno unosile u prostor. Na tom prostoru trebalo je donijeti devet priča, iskustava odbrane BiH iz svih njenih krajeva, od Bihaća do Mostara, od Tuzle do Sarajeva.

Neke priče su dobro dokumentovane, i trodimenzionalnim predmetima, dokumentima i fotografijama. Druge su pak oskudijevale materijalom. Primjerice, Kape-tan Hajro je poginuo oktobra 1992. godine dok se sa saborcima i svojom porodicom kretao po zaseocima sjeveroistočne Bosne, u uniformi, sa puškom, i svežljajem osnov-nih potrepština jer ni mjesto u kojem su živjeli do tada ni imovina, nisu preživjeli agresorske razorne pohode. U predstavljanju takve ratne priče crpljena je oskudna dostupna građa, dokumenti i fotografije, te arhivski snimci. Sama priča ostala je ne-izgrađena pa je rješenje muzeja moralo uzeti u obzir njenu nedovršenost i planirati prostor za naknadno dopunjavanje.

Zbog tih datosti, muzejska postavka koncipirana je na poseban način – iz dva izložbena dijela i više slojeva.

U prvom izložbenom dijelu, manje površine, smještene su opće informacije o historijskom kontekstu, o herojima, i vremenu i prostoru na kojem su djelova-li. Predstavlja uvod u drugu prostoriju, koja donosi pojedinačne priče o herojima. Centralni zid prvog prostora posvećen je herojima, i poput lične karte donosi krat-ke dvojezične biografije heroja složene ispod portreta u zidnoj niši. Uz njihove lič-ne podatke, simbolično ispod portreta, kao da stoje na reveru, složena su i ratna odličja koja su dobili za svoj ratni doprinos, te posebno obrađeni lični potpisi na prozirnoj podlozi. U ovom dijelu postavke objašnjen je i sistem ratnih vojnih i po-licijskih priznanja, koji pomaže smjestiti odličje *Ordena heroja* u širi kontekst. Na suprotnom zidu, u zidnoj mapi unesene su kote i lokacije na kojima su djelovali he-roji i njihove jedinice. Mapa je najznačajniji alat za razumijevanje i prostorno orjen-tisanje posjetilaca te shvatanje uloge i značaja svakog od heroja za opstanak države, ponajprije u tim prvim mjesecima rata i pružanju otpora. Uz mapu su priložena tri displeja, na kojima je digitalizirana građa, fotografije, snimci i drugi materijali. Na ovaj način riješene su prethodno spomenute nedoumice oko izlaganja većeg obima prikupljene građe javnosti.

Također, velika simbolička intervencija – tekst zakletve – izrađena je na lijevom zidu od ulaza, koji zbog važnosti centralne niše sa portretima nije smio da domi-nira i odvlači pažnju, ali svojim sjenama i reljefnim oblicima, uokviren armijskom i državnom zastavom, ipak ostaje kao tačka na kojoj posjetioci posebno zastanu.

Dvojezična prezentacija legendi te prezentacija priče s obzirom na širi kon-tekst rata (mapa, shema odlikovanja) nastoji zadovoljiti potrebe stranih posje-titelja. Također, predviđen je i dvojezični besplatni audio vodič, ali do danas nije apliciran u muzeju. Do realizacije tog dijela zahtjeva, posao obavlja upo-slenik-muzejski vodič.

Prvi izložbeni prostor - niša sa biografijama i zid sa zakletvom

Druga prostorija je ustvari prostor gdje se ulazi u pojedinačne priče, i gdje upoznajemo heroje kroz njihova djela, simbolično predstavljena kroz eksponate. Tu su izloženi vojni eksponati i lični, vojni, predmeti heroja. Budući da se postavkom predstavljaju ličnosti odlikovane zbog svojih vojnih zasluga u organizaciji i pripremi odbrane Bosne i Hercegovine, kompletan vidljivi dio postavke tiče se upravo perioda od trenutka njihovog vojnog angažmana i mobilizacije do trenutka pogibije: uniforme, oružje, vojni dokumenti, odluke, naredbe, vojni predmeti, ratne fotografije, vojni dnevници, i sl.

U drugom, skrivenom, sloju postavke, nalaze se priče i eksponati iz perioda prije rata. Privatni život i taj intimni segment, koji je svakog heroja oblikovao kao ličnost, inkorporiran je u samu postavku, ali nije vidljiv. Interakcijom sa muzejskim vitrinama, otvaranjem pregrada i ladica, moguće je zaviriti i vidjeti segmente života heroja iz prijeratnog perioda. Ovim rješenjem posjetitelji muzejske postavke pozvani su da istraže i saznaju o heroju, i otkriju do sada neispričana svjedočanstva. Među eksponatima iz privatnog života moguće je vidjeti porodične fotografije, privatna pisma, odnose sa porodicom i prijateljima, aktivizam i društvene momente, onu nit prijeratnog života koja je naglo prekinuta agresivnim napadom na Bosnu i Hercegovinu.

Slojevite priče u muzejskom prostoru

Ovakav inovativan koncept osmišljen je imajući na umu djecu školskog uzrasta, težeći da se anticipiraju i preduprije izazovi učenja o teškim temama sa osjetljivim uzrastima, kojima je posebno interesantno zaviriti u skrivene pregrade i pronaći segment priče s kojim se mogu identifikovati i povezati: otkriti knjižicu sa odličnim ocjenama Adila Bešića u kojoj mogu pronaći pozitivan primjer; pronaći fotografiju sa sedam braće i sestara Nesiba Malkića u kojoj mogu vidjeti ljubav prema porodici; vojne naredbe kojima se zabranjuje uništavanje civilnih objekata; video inserti komandanata koji ima prijateljski i topao odnos sa saborcima, i dr. Interdisciplinarnim pristupom u radu sa najmlađima, inkorporirana su korisna znanja – kartografija (čitanje karata i mapa), orijentacija u prostoru i korištenje (vojnog) kompasa, heraldika i simboli na zastavama, medaljama, ordenima, itd. Novim, tehnološki osviještenim generacijama, otvoren je prozor učenja i istraživanja kroz elektronski sažete priče u vidu audio video i foto uradaka, kvizova i igrica, na dostupnim podešivim touch-screen monitorima.⁹

⁹ Fond Memorijala je za projekat Muzeja heroja oslovdilačkog rata dobio *Plaketu Kantona Sarajevo* kao priznanje za doprinos razvoju KS u oblasti naučno-istraživačkog rada, društvenih djelatnosti i umjetnosti. Više na: Skupština KS. Javna priznanja. <https://skupstina.ks.gov.ba/javna-priznanja/> (pristupljeno: 20.1.2023.)

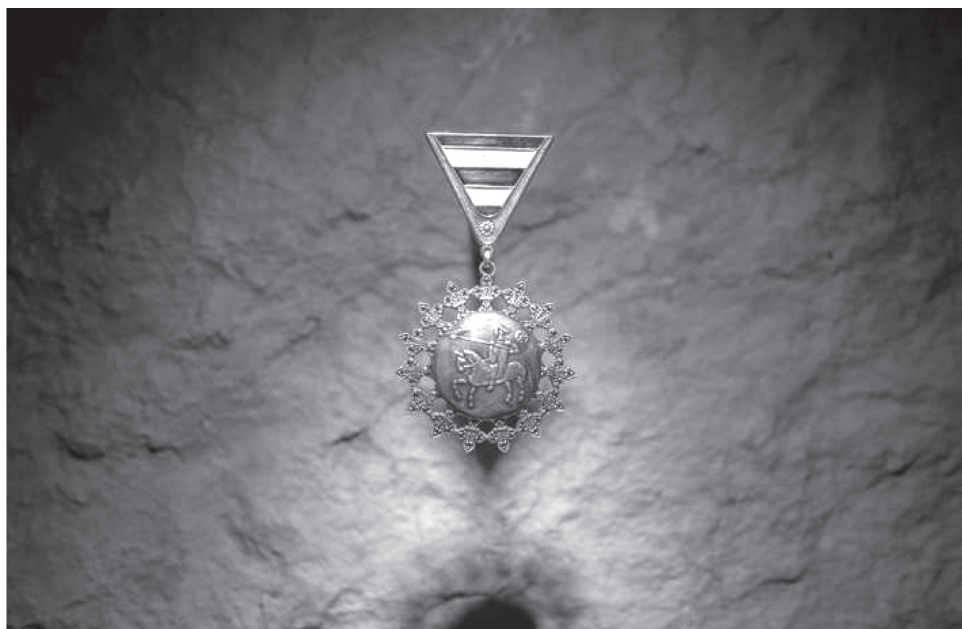

Interaktivni alati za učenje – mapa i digitalni kutak

JEDINSTVEN DIZAJN I SPECIFIČNO UMJETNIČKO OSTVARENJE

Dizajn muzeja je specifično umjetničko ostvarenje. Tamno plava boja svečane vojne uniforme simbolizira konačni, svečani ispraćaj i dostojanstveno sjećanje na devet heroja. Riječima Zakletve „Zaklinjem se da ću braniti nezavisnost, suverenost...”, – počinje hronološki slijed izložbe, i njenoj se poruci na kraju hronološki vraćamo: „da ću braniti njenu slobodu i čast i u toj borbi istrajati“.

Na centralnom zidu heroja stoje biografije, njihovo djelo u srebrenkastim slovima na staklenoj podlozi, svečani plavi činovi kojima su posthumno odlikovani, i *Značka Zlatni ljiljan* za posebne vojne zasluge.

Orden heroja oslobođilačkog rata

Muzej u tamno plavim vojnim kockama koje silinom izbijaju iz zida, a najdublja, najsvjetlija centralna kocka čuva srebreni *Orden heroja oslobođilačkog rata* na kojem izgraviran stoji konjanik, hrabri vitez sa srednjobosanskih stećaka, kojeg je u ratnim danima u orden ugravirao poznati sarajevski juvelir Sofić. U podlozi tog srebrenog ostvarenja, u centralnoj kocki, unešen je kamen, neobrađen, rustičan. Svjetlosni snopovi vode od vitrine do vitrine, od priče do priče, od sjećanja do sjećanja.¹⁰

10 Muzej heroja oslobođilačkog rata našao se i na listi nagrađenih projekata za idejno i realizacijsko rješenje, na prestižnom međunarodnom konkursu BIG SEE, u kategoriji najboljeg dizajna interijera za 2020. godinu. <https://bigsee.eu/liberation-war-heroes-museum-bosnia-and-herzegovina/?fbclid=IwAR0WPF-uaaZwVN-hVOMeBUaOgnRF2bguXm3d3NmoQiQ0XLfxQwVaS3xAck7g> (pristupljeno: 20.1.2023).

ZAKLJUČAK

Stalni imperativ poslijeratnog razmatranja prošlosti jeste „da se ne zaboravi“ sa čestom popratnom dopunom „da se nikome i nikada ne ponovi“. Sprječavanje zaborava da bi se spriječilo ponavljanje historije zadaća je koju su pred sebe postavile brojne institucije koje se bave ratnom tematikom, a jedna od njih je i JU Fond Memorijala KS.

Realizacijom projekta „Heroji oslobodilačkog rata“ Fond Memorijala je intervenirao u različitim pravcima političkog i kulturnog sjećanja, od produkcije znanja, filmova, knjiga, web materijala, preko izgradnje memorijala/spomenika, manifestacija, kulturne djelatnosti itd. U složenom procesu realizacije Muzeja heroja oslobodilačkog rata, nastojala se prikupiti i prezentirati široka građa, koja je obuhvatala i materijalnu i nematerijalnu baštinu. Posebne je vrijednosti nematerijalna baština, lične priče, svjedočanstva koja su dali učesnici događaja. Saradnjom sa ovom grupom nosilaca sjećanja dešava se upliv društvenog odnosno kulturnog sjećanja u jednu institucionalnu formu sjećanja koja ga diversificira i dodatno obogaćuje.

U donošenju konačnog plana prezentacije građe, muzej je stavio pred sebe složene zadaće, da bi se odgovorilo potrebama širokog kruga njegove buduće publike i korisnika. Osmišljeni su alati i prezentacijski formati koji mogu odgovoriti svim kategorijama korisnika: mladima, strancima, istraživačima, učesnicima događaja. Muzej se nakon otvorenja zadržao i na saradnji sa pojedincima, grupama i udruženjima iz lokalnih zajednica koji, udaljeni od svih politika, baštine sjećanje na period rata 1992-1995. godine.

Projekat je u konačnici dobio priznanje Skupštine Kantona Sarajevo za doprinos na polju naučno-istraživačkog rada, društvenih djelatnosti i umjetnosti, a njegov jedinstveni interijera nagrađen je u okviru BIGSEE platforme.

SUMMARY

“Not to be forgotten“, with the frequent addition “so it may never happen again to anyone” is the permanent imperative of the post-war consideration of the past. Preventing the oblivion, in order to prevent the history repeating itself, is the task set by numerous institutions that work in the field of dealing with war issues, and the KS Memorial Fund is one of such institutions.

The Heroes of the Liberation project, implemented by the Memorial Fund, has intervened in different courses of political and cultural remembering, encompassing actions from production of knowledge, films, books, web contents, to building memorials/monuments, organizing different events, and supporting work in culture spheres. In the elaborate process of implementing *The Heroes of the Liberation War Museum* project, attempts have been made to collect and display wide range of building elements of both, material and non-material heritage. This intangible heritage, personal stories and testimonies given by the participants of the events, is of exceptional value. Cooperating with this group of memory bearers, results in an influx of social and/or cultural memory into an institutional form of memory that diversifies and enriches it further.

Designing the final plan for the presentation of the material will demand complex tasks to be realized by the Museum in order to respond to the needs of a wide range of its future audience and users. Tools and presentation formats have been designed in a way to correspond with all categories of users: young people, foreigners, researchers, event participants. After the opening, the Museum continued to cooperate with individuals, groups and associations from local communities who, far from all politics, keep the memory of the 1992-1995 war period.

The project was ultimately recognized by the Assembly of Sarajevo Canton for the contribution in the field of scientific research, social activities and art, and its unique interior was awarded within the BIGSEE platform.

LITERATURA:

KNJIGE:

1. Asman, Alaida, *Sećanje, individualno i kolektivno*, u *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*, prir. Sladeček M., Vasiljević J., Petrović Trifunović T., Zavod za udžbenike, Beograd, 2015.
2. Sead Kreševljaković, *Heroji oslobodilačkog rata*, Sarajevo: Fond Kantona Sarajevo za izgradnju i očuvanje grobalja šehida i poginulih boraca, memorijalnih centara i spomen obilježja žrtava genocida – Fond Memorijala, 2013.

DOKUMENTI:

1. Izvještaj Fonda Kantona Sarajevo za izgradnju i očuvanje grobalja šehida i poginulih boraca, memorijalnih centara i spomen-obilježja žrtava genocida za 2011. godinu
2. Izvještaj o radu JU Fonda Memorijala KS za 2019. godinu
3. Izvještaj o radu JU Fonda Memorijala KS za 2020. godinu

WEB STRANICE:

1. Fond Memorijala - <https://www.fondmemorijala.ba/o-nama> (pristupljeno: 20.1.2023.)
2. Heroji - <http://heroji.ba/o-projektu/> (pristupljeno 20.1.2023)
3. BIGSEE Platforma - <https://bigsee.eu/liberation-war-heroes-museum-bosnia-and-herzegovina/?fbclid=IwAR0WPf-uaaZwVNhVOMeBUaOgnRF2bguXm3d3NmoQiQ0XLfxQwVaS3xAck7g> (pristupljeno: 20.1.2023)
4. Skupština KS - <https://skupstina.ks.gov.ba/javna-priznanja/> (pristupljeno: 20.1.2023.)